

YAŞAR BAYAR

AİÇ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı

Yaylanın Eskimeyen Türküsü ve Aziz Coğrafyası ERZURUM

Bir Şehri Sevmek Aşka

Sebep Aramaktır

A. Hamdi TANPINAR

Her Şehir Biraz İnsan Demektir. Aslında İnsan, dünyayı değiştirirken ve kendine sınırlar koyarken esas görevi dünyayı güzelleştirmektir. Bu arada insanın dünyadaki serüveni, kendine bir mânâ, bir ad arayışından başka bir şey değildir. İnsan kendisini bir ideâle ya da bir şehrin hizmet yö-
rüngesine sokarak bir anlam kazanmıştır.

Şehirlerse, medeniyetin beşiğidir; medeniyet şehirde doğar, yine burada kök salar. Maalesef artık günümüzde insanı ölçü alan şehir tasavvurumuz kayboldu. İnsana dâir hasletler ölçü olmaktan çıkınca, şehir mekanikliğe ve tek düzeliğe mahkûm edildi. Oysa şehrin de, insan gibi bir iskeleti, bedeni,

ruhu ve uzuvları vardır. Her şehrin miras olarak devraldığı bir kültürü ve kendisine has bir mimarisi vardır. Bir şehrin kültürü ve mimarisi, o şehre bir “ruh” verir. Bu yüzden her şehrin bir ruhu vardır; şehirler, tıpkı insanlar gibi ruhlarıyla yaşarlar. Günümüzde, şehirlerimiz ruhlarını kaybetmektedir. İnaniyoruz ve gayretimiz odur ki, hafızamızın yoklanması, yeniden hayatıyet kazandırılabilmesi de yine bu şehirlerimizde olacaktır.

Fark Etmek Zorunda Olduğumuz Gerçek: Şehrin Yerlileri

Yörede bir şehir kurmayı tasarlayan ve varsa o bölgede bu şehri kuran iradenin sahibi şehrin yerlisidir. Yerli insan şehre kimliğini, kültürünü, dünya görüşünü, eğilimlerini, rengini verir. Aidiyetlerinden, mensubiyetlerinden sağlam çiviler çıkar o şehrin zeminine. Kendine benzetir.

Kendine benzetmek için olağanüstü çabalar harcar. Arzın bomboş, insansız bir yöresini yurt edinmek tabiata karşı bir mücadele sonunda mümkündür. Daha önce başka insanların yaşadığı bir bölgeyi yurt edinmenin yolu ise savaşlar, işgal-
ler, fetihler sonucunda gerçekleşiyor.

Şehir yeni yerlilerini severse büyür, gelişir. Ana dokusunu, hayat damarlarını bozmadan, daraltmadan serpilir, kendini hissettirir. Şehrin dokuları yerlilerinin genleriyle örtüşür ve hemhal olursa eğer, o şehir yalnız kendi bölgesinin değil bütün dünya tarihinin gözdeleri arasına girer.

Bu minvalde Erzurum, tarihî mirasını günümüze taşıyan stratejik bir vatan coğrafyasıdır. Erzurum, mensup olduğu medeniyetin en mümtaz numunelerinin, modellerinin rahmini oluşturur. Şehir yüzyıllardır intizar

ettiği bir kavmi bulmuş gibi seviniyor, bağrını onlara hasretle açıyor-
du sanki. O kavim de terk edip geldiği anayurdunun kokusunu almıştı bu şehirde. Şehir ve insan birbirine öyle uyum sağladılar ki bu şehrin yerlisi artık onlardı. Şehrin yerlileri Müslümandı. Önce mabedlerini inşa ettiler. Yıllardır oradan buraya göçüp duran bu kavim belli ki artık yerleşmeye, Erzurum'da ikâmete cidden niyetlenmişti. Şehrin güzelim merkezleri mabetlerle ziynetlendi. Onlar muvahhidlerdi. Anadolu toprağında Selçuklu'dan sonraki ilk selatin yapı Ulucami Cuma Mescidi maksadını ziyadesiyle tatmin ediyordu.

Şehrin ovasını ziraat için tarım, sebzeçilik, hayvancılık için ayırıyor, yamaçlarını ise mesken tutuyorlardı. Ferah mahalleler böylece doğuyordu: Sultan Melik, Yoncalık, Mahallebaşı, Hasanibasri, Şeyhler, vs... Osmanlı ile birlikte uluslararası bir önem ve değer kazanan Erzurum'un çarşıları, hanları oluştu. İpek Yolu'nun bu vazgeçilmez istasyonuydu. Taşmağazalar, Taşhan, Rüstem Paşa Bedesten'ini inşa eden ruh ve irade yalnızca ufuksuz düşünen bir zihniyete ait olamazdı. Alışveriş için değil Erzurum çarşılarında dinlenmek, eğlenmek için dolaşabilirsiniz. Ruh sıkıntılarınıza ilaç teşkil edecek bir mimarî yapıya sahiptir çarşılar.

Erzurumlu hakkında Evliya Çelebi'nin, Tanpınar'ın, Kaplan'ın ifâdelerini bilenler bir şehirde ağaçları söküp yerine asla beton binalar dikmeye kalkışmazlardı. Erzurum ne tropik ne de bir başka iklime özenecik sıkıntılı bir tabiata ve hava-

ya sahip değildir ki kendi dokusunu bozacak zoraki farklılaşmalara kucak açsın. Belki de Erzurum'un ihtiyacı olmayan tek şey bir başka şehre benzemek veya özenmektir. Çünkü her bakımdan kendine yeten nadir şehirlerdendir o. Erzurum'u Erzurum yapan iradenin topuk izleri kimi taşlar üzerinde hâlâ mevcut. Kimi yapılar da şaşırtıcı incelikteki estetiğin verdiği okşayıcı nefeslerin en şaşmaz tanıkları... Mabetlerin kubbelerine asılı kalmış iç ezanlardan kimi ahenk parçaları da öyle. Çarşıların küçük mescitlerinde ipek yükü taşıyan hamalların alın terleri vardır.

Bir şehrin şemsiyesini kullanmak onun gölgesi altında kendini güvende ve mutlu hissetmek onun toprağına sevdalı olmak bir sorumluluk da gerektirir. Yerlilik bir bakıma bu sorumluluğun gereği bir sahiptir de. Mensubu olduğunuz şehir size sahip çıkar, sizi gölgeler, orali olmanın imtiyazı, fiyakası ve keyfini yaşarsınız. İşte bu yüzden yerliler onu daha çok korurlar. Kim keyfinin kaçmasını ister ki?

Erzurum'da Evvelzaman yahut İmtiyazlı Zamanların Titreşimi

Tarihî olaylar yenilenmez. Yani tarih tekerrür etmez. Meydana geldiği zaman ve mekân içinde bir kez olup, biter. Ancak böyle oluyor diye tarihî olaylara dayanılarak gerçek değerlendirmeler yapılamayacağı da ileri sürülemez. Tarihî olayların ışığından yararlanılarak bugünkü hayatımızda, sosyal realiterimize bakabilir, giderek bazı sonuçlar çıkarabiliriz. Evet; bugün kahramanlık tarihinin matemli ufuklarına bakmakta olan

Erzurum, yaslandığı Palandöken Dağları eteklerinden satvetli tarihinin şanlı ve menkıbe dolu sayfalarını çevirmekte, sanki zaferle neşenin, huzurla sevginin gerçekleştiği mutlu yılların engin ufuklarından tarihi tessellisini aramaya çalışmaktadır.

Erzurum; asırlar boyunca havasının ciyadeti, manzarasının letafeti, sularının şifa verici taraflarıyla sevilmiş, benimsenmiş; ruhumuza girmek sûretiyle, türkülerimizde, şiirlerimizde, edebiyatımızda yer almış; vatan bekçiliğinde önderlik etmiş ve bu haliyle gönlümüzde büyümüş eski, tarihî şehirlerimizden birisidir.

Bugün bize tarihimizin renkli kro-kilerini çizmiş, satvet ve azamet yıllarının engin manzaralarını seyrettirmiş, sade ve samimi ifadesiyle, maziye olduğu gibi o füsunkâr kalemle aksettirebilme bahtıyarlığına nail olmuş, tarihine bağlı, rüyasına sadık Evliyamızın, ziyaret merkezlerinden biri olan Erzurum; şimdi muazzam ve satvetli tarihinin huşu ile dolu gölgelikleri içinde, geçen asırların yadigarı olan millî ve ruhanî bir hava içerisinde sanki yaşamakta ve geçmişte maruz kaldığı durumun vermiş olduğu hicranla, çektiği hüsrânların belirttiği ıstırapları yenibilmek için, o günlerin tarihinden hız alarak, adeta kendi hayatına sahne olan "Erzurum, Kilid-i Mülk-i İslâm'ın" dan mülhem bir hisle, o da aynen sakinleri gibi bazen "Aziz-i şehir idik..." şeklinde hayıflanmaktadır.

Evvelzaman; Erzurum'da parıldayan âsûde bir yıldızdı. Seferler ve cenklerle geçen hareketli yıllar, asırların içinden kopup helezonik bir vakum-

lamayla kutlu kubbelerin altında toplanırdı. Rûhanîyetli toprağın da yatan mânâ erleri için ölümü bir mükâfata dönüştüren ve onlara “bir evliya talihi yaşatan” mânâ bu olsa gerek. Heybetiyle yükselen, semavatla her an buluşuyormuş hissi veren merkadlerin başucundayken düşünmeden edemeyiz; sandukaların kapakları bir an için açılıp da ec-dat rüyalarında mahfuz gülbanklar, naralar, tekbirler ve tehliller bu berak sessizliğin kristal çehresini damar damar çatlatır mı bilemiyorum. Zahiri celâlin dışında ilahî ikram vaki olup nice evliyanın kâmilleri bu şehirde vücut bulmuş ve irşad seccadesine oturmuştur; vatan coğrafyasının maddî zeminini bayındır kılan imâr hamleleri kadar, ruh iklimini zenginleştiren mânevî çabalar da nesiller boyu tesirini sürdüren bir büyük varoluşun eseridir. Abdurrahman Gazi, Habib Baba, Hacı İbrahim Baba, Alvar İmamı Hacı Muhammet Lütfi Efendi, İbrahim Hakkı Hazretleri, Seyyid Hacı Mevlüt Baba, Erzurum eski Müftüsü Hacı Muhammed Sadık Solakzâde, Kadı Darir, Sümmani ve daha nice sayısız mânâ erini; Palandöken Dağları çerçevesinin ülke düzeyinde kayak ve kitle sporları turizminin birlikte geliştirilebileceği doğal kaynaklar, Fidanlık, Uzunoluk, Ilıca Kaplıcası, Dumlu Ilıcası, Pasinler Çermiği ve Madensuyu, Tortum Çağlayanı, Ciniş, Avnik, Bardız (Gaziler), Tortum, Ağca, Azort, Üngüz, Hasankale ve Van Kaleleri, Kotarus (Citharizon) Kenti ve Kilisesi, Erzurum, Hınıs ve Pasinler Ulucamileri, Hatuniye Medresesi olarak da bilinen Çifte Minareli Medrese ile Yakutiye, Ahmediye, Kurşunlu, Pervizoğlu, Şeyhler ve Ka-

dıoğlu Medreseleri, Erzurum ve İspir Kale Mescitleri, Tepsi Minare (Saat Kulesi), Lala Paşa, Murad Paşa, Gülcü Kapısı (Ali Ağa), Boyahane, Caferiye, Kurşunlu (Feyziye), Pervizoğlu, Derviş Ağa, Gümrük, Bakırcı, Narmanlı, İbrahim Paşa, Şeyhler, Cennetzade, Topal Çavuş, Çarşı (Tuğrul Şah), Arslan Paşa, Sivaslı, Süleyman Han ve Bardız Camileri, Emir Saltuk (Melik Gazi), Karanlık, Gümüşlü, Cimeime Sultan, Rabia Hatun, Mehdi Abbas (Emir Şeyh), Evreni, Söylemez Ana, Söylemez Baba, Mısıri Zinnun, Ferruh Hatun, Gülperi Hatun Kümbetleri, Taşhan (Rüstem Paşa) Kervansarayı, Gümrük, Cennetzade, Kamburoğlu ve Hacı Bekir Hanları, Boyahane, Lala Paşa, Kırk Çeşme, Murad Paşa ve Saray Hamamları, Çobandede, Derviş Ağa ve Küpeli Köprüleri, Aziziye, Mecidiye, Kiremitlik Tabyaları, Erzurum Arkeoloji, Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Kongresi Müzeleri küllî bir rüyânın cüzleri olarak, mukimlerinizi rengârenk düşlere sevk etmektedir.

Etrafındaki çam ve akasya ağaçlarının hisirtisi, Palandöken’in tatlı esintileri, rüzgârlı yamaçları, taş evleri ve parkları, kol kola yaşayan çarşı, pazar ve dükkânların dipdiri nefesleri, Taş Mağazalar; Kavaflar, Oltu Taşı İmalatçıları, çeyizciler, kuyumcular, attar’larla gelecek zamana gülümsemekten hiç geri durmamaktadır.

Örtüye Bürünen Son Sözler

Şehirler ancak yaşadığı mekânlara azamî çıkar sağlayacağı nesne gözüyle bakmayan hemşehrileriyle birlikte değişir ve değişip yenilendikçe

de hemşehrileri ile birlikte yaşamaya devam eder. Şehrin suyunu, toprağını, havasını, tarihini, doğal çevresini, evlerini, sokaklarını, anıtlarını, fabrikalarını kendi parçası olarak gören hemşehriler, yaşanan aktif sanatı ve inancı şehre taşıyarak; küllenen insanî duyguların yeniden canlanmasına öncülük edebilir.

Yeter ki Erzurum; Erzurumlu olmak sevdası ile yola çıkan kendi şehirlerine kavuşsun. Erzurum şehri için endişesi olanlar bilmelidirler ki bu endişe, mensubu olduğumuz medeniyet tasavvurunun zamanımızdaki hayatiyeti için duyulan endişedir ve bu yüzden çok asil ve mukaddes bir ruh halidir. Erzurumlu olmak demek, bu şehri inşa ve imâr eden medeniyet tasavvurunu bilmek ve bunun asırlar boyu hayata geçirilmesi ile oluşan binlerce hatırayı paylaşmak demektir. Bilgi ölçeğinde gerçekleştirilen bu merhale, Erzurum gibi bir şehir için asla kâfi gelmez, Erzurum’a ait bir şehirli olmak için bu şehirdeki mânevî havayı teneffüs etmek, duygu ve zevk sahasında da eski Erzurumluların devamı olan yeni bir Erzurumlu olmak icap eder.

Erzurum; şu son zamanlarda, artık serviliklerde yatan ve meleklerle dost, eski Erzurumluların bilgisi, görgüsü, edebi ve zevki ile teçhiz ve tezyin edilmiş yeni ve genç şehirlilerini bekliyor. Bu yeni Erzurumlulardır ki kendi köklerine sadık kalarak bu şehri gelecek zamanlara taşıyabilir ve dolayısı ile mensup oldukları medeniyetlerinin diriltici sesini, Erzurum mekânları üzerinden bu sese her zamankinden daha fazla muhtaç olan insanlığa duyurabilirler.

